

Kulcsár Judit
Polgári Jogi Tanszék
Témavezető: Szeibert Orsolya habil. egyetemi docens

Jogtörténeti és -elméleti bevezető a kiskorúak vagyonának szülői vagyonkezeléséről

1. Bevezető

A gyermek „*best interest*”-je¹ olyan nemzetközileg is elfogadott és védendő érdekhalmaz, amely önmagában arra kötelez bennünket, hogy valamennyi kiskorú tulajdonát és tulajdoni várományát a lehető legnagyobb gondossággal kezeljük és fokozottan védjük.

A kiskorúak vagyonának kezelése jogtörténetileg sokat alakult, fejlődött a *polgári jog* jogágán belül. Ez biztosítja a személyek jogait és kötelezettségeit a fejlett jogrendszerekben, azonban a modernitásban ez összefonódott a gyámhatóságok és gyermekvédelem rendszerével, melyekkel az alábbiakban csak utalásszerűen foglalkozom.

A kiskorúak speciális helyzetet foglalnak el, hiszen lehet tulajdonuk, kevés kivétellel azonban azzal önállóan nem rendelkezhetnek. A modern és fejlett jogrendszerekben a tulajdoni viszonyok stabilitása miatt a tulajdon és a tulajdonnal való tényleges rendelkezés joga tehát elvált a gyermekek esetében. Vagyonuk jogi védelme egyrészt az őket képviselő és helyettük eljáró teljes jogú felnőtt jogalanyoktól, másrészt az állam erre felhatalmazott szervrendszerétől, annak működésétől függ. Alapvető fontosságú tehát, hogy kire és milyen feltételekkel bízunk a gyermekek vagyonának kezelését, amennyiben az a célunk, hogy az ne sérüljön és lehetőleg gyarapodjék.

Speciális szociális, pszichológiai és egyéb vonatkozásai miatt ezek² a jogviszonyok nagyon sérülékenyek, így a garancia- és kontrollrendszer kiépítése és működtetése alapvetően az állam feladata. Társadalmi szinten sokszor nagyobb árat kell fizetni azért, ha a már meglévő és kiskorúak tulajdonában lévő vagyonra „nem vigyázunk”, mint egy jól működő

¹ 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről, (a továbbiakban: New Yorki Egyezmény)

² A kiskorú vagyonának kezelése kapcsán létrejövő magánjogi és közjogi jogviszonyokra gondolok itt.

vagyonkezelői rendszer fenntartásáért. Jelenleg az állam nem kíván ezzel a kérdéssel túl szigorúan foglalkozni és ez nem csak szabályok mennyiségének vagy minőségének, hanem alkalmazásuknak és az állami szervezetrendszer hiányosságainak, túlterheltségének tudható be. A gyermekek ellen elkövetett számtalan jogsértés közül a nagy nyilvánosság előtt, a vagyonsértés a legelhallgatottabb. Átfogó kutatások hiányában ennek okaira csak spekulatív elgondolásaim lehetnek.

Önmagának mindenki árthat s vállalhat kockázatot, ha képes a szabad, tájékozott és felelős döntésre. A gyermekek esetében maga az Alapátörvény és nemzetközi egyezmények teszik állami kötelességgé a gyermek megóvását a veszélyektől és kockázatoktól, éppen annak érdekében, hogy felkészülhessen a felelős és tájékozott döntésekre, mihelyst életkorával vélelmezett érettsége erre képessé teszi. Olyan kockázatvállalásoktól is meg kell óvnia az államnak a gyermeket, amelyekkel kapcsolatban életkoránál – pontosabban az ez alapján feltételezett (testi, szellemi, erkölcsi és társadalmi) érettségénél – fogva nem képes megismerni és értékelni sem a választható lehetőségeket, sem pedig választása következményeit saját személyiségére, illetve későbbi életére és társadalmi beilleszkedésére nézve.³ A gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való joga egyben kötelezettségeket keletkeztet az állam, egyes intézmények és a gyermek gondviselői oldalán. Az állam védelmi kötelessége a gyermek alapjogainak korlátozásához is vezethet adott esetben. Alapvető kérdés tehát, hol húzódik a határ a gyermek önálló joggyakorlása és a közvetlen felügyeletet ellátó felnőtt és az államhatalom képviselőjének kötelező kontrollja között.

A modern jogrendszerek általában két tényezőt szoktak vizsgálni e tárgykörben. Egyrészt, hogy a gyermek általában elég érett-e az önálló döntésre, másrészt pedig a döntés tárgyát, vagyis, hogy *in concreto* mihez kell az érettség. Ezt a vizsgálatot nyilván nem lehet minden egyes esetben elvégezni, ezért a jogszabályok normatív és kógens módon rendezik az életkori és az ügycsoportbeli korlátokat.⁴ A gyermek belátási képességének korlátozottsága, vagyis szellemi éretlensége azonban mindenképpen megdönthetetlenül vélelmezett bizonyos életszakaszban.

A jogbiztonság mint egyfajta közérdek és a gyermek védelme, döntése következményeitől való megóvása a fő érve tehát ezeknek a korlátozásoknak, amelyek azonban nem szolgálhatják a joggal⁵ vagy a

³ 21/1996. (V. 17.) AB határozat 74., 80.

⁴ A Ptk.-ban a cselekvőképesség korlátozásának szabályaival.

⁵ Ilyen szabály volt például az 1959. évi IV. évi törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) a 13/B. §-ában: „(1) A korlátozott cselekvőképességen és a cselekvőképtelenségen alapuló semmisségre csak annak érdekében lehet hivatkozni, akinek cselekvőképessége korlátozott vagy hiányzik. (2) Aki cselekvőképességét illetően a másik felet

korlátozó hatalmával való visszaélést. Az említett közérdekből és a gyermek érdekében történő jogkorlátozás a gyakorlatban legtöbbször átfedi egymást.

Fontos polgári jogi garancia magának a gyermeknek a bevonása az őt érintő döntésekbe, bizonyos életkor felett pedig a gyermek együttdöntési, illetve önálló döntési joga. Ez akkor lehet hatékony, ha a gyermek tisztában van jogcselekményeinek következményeivel, jogi lehetőségeivel. Ennek alapját szocializációja, nevelése és oktatása teremti meg, amihez hozzájárul az adott társadalmi, intézményi és interperszonális háló befolyásoló hatása.⁶

A vagyoni jogok alatt a vagyon polgári jogi klasszikus definícióját értem, tehát a kiskorú tulajdonában lévő aktívákat és passzívákat illetve a jogilag „belátható” tulajdoni várományokat. Elcsépeelt szlogen, hogy a tudás is egyfajta tőke. A gyermekkorban megszerzett tudás szintén olyanfajta vagyoni jognak tekinthető, amely nem azonnal, hanem a gyermek felnőtté válásakor válik valóban pénzben kifejezhető vagyonná. Ennek védelme főképp esélyegyenlőségi és oktatási aspektusból vizsgálható, de jelen dolgozatban ezt a témakört nem tárgyalom.

Napjainkban általánosan elfogadott jelenség, hogy az életkori határok elmosódnak. Sok tekintetben a gyermekek hamarabb „felnőttek” lesznek, mint a törvényes életkoruk. Más tekintetben viszont egyáltalán nem készülnek fel a felelős életkor utáni életre. A vagyonkezelés tekintetében a felkészítés még gyermekkorban kívánna meg, főképp oktatási, ismeretterjesztési szempontú tudásátadást a gyermekkel foglalkozó intézményektől, tervezett és strukturált formában. Ettől függetlenül a kiskorúság ideje alatti vagyonkezelési jogcselekmények kihatással lesznek a „frissen” nagykorúvá vált személyek anyagi helyzetére is, ami elsősorban a döntési jogkörrel bíró felnőtt személy és az őket ellenőrző állami szervek felelőssége.

A gyermekek bizonyos életkortól munkát vállalhatnak, és keresményükkel maguk rendelkeznek, az ezekkel kapcsolatos jogi eljárásokra és dilemmákra sem fogok kitérni az alábbiakban. Ezt az eredetű vagyont maga a kiskorú kezeli, így egészen eltérő problémákat vet fel, mint a szülői vagyonkezelés. A szülői vagyonkezelés korlátját

megtéveszti, ezért felelősséggel tartozik, és felelőssége alapján a szerződés teljesítésére is kötelezhető.” A 2013. évi V. törvényből (Ptk.) ezt a szabályt kivették.

⁶ Ld. bővebben: KULCSÁR Judit: A gyermekek társadalmi helyzete, interperszonális viszonyai kultúrtörténeti, társadalomtudományi megközelítésekben http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2014_dec.pdf 151-184. (hivatkozások ott)

képezi, tehát ez a vagyonkör, ezért meg kell említenem itt, de tartalmi elemzést most nem végzek.⁷

Nem fogok továbbá *gender* témákat sem beemelni a dolgozatba, ami főleg a jogtörténeti kitekintést érinti. Mindenképpen megemlítem a nők súlyos diszkriminációját ezen a téren, de tartalmi elemzésekbe most nincs módomban belemenni, főképp mert a közelmúltig hatályos, illetve az aktuális jogszabályok ilyen típusú diszkriminációkat szerencsére már nem tartalmaznak.

2. A történeti kezdetek áttekintése: az anyajogú társadalom és az atyai hatalom és a gazdasági háttér szerepe ezek átalakulásában

A gyermekek helyzete kultúrtörténetünk során rengeteget változott.⁸ Az ősközösségi társadalm szerkezet felbomlása után több száz év jogfejlődés vezetett el attól, hogy a gyermek a családfő tulajdonának tárgya volt addig, amíg maga is tulajdonossá válhatott. A szülői felügyeleti jog, illetve a gyermeket, akár mint személyt, akár mint speciális életkorú természetes személyt megillető jogok, az euro-atlanti kultúrtörténet meghatározott szakaszától, jellemzően a 19. századtól értelmezhetőek valójában, bár csírái megjelentek az ókori fejlett jogrendszerekben. Az ókori patriarchális társadalmakban, illetve a korai feudalizmusban nem értelmezhetjük a mai fogalmaink szerint a gyermek vagyonának kezelését, hiszen a családfő a család valamennyi vagyonát tulajdonolta és kezelte.⁹

A gazdasági és termelési viszonyok valamint a nagycsaládi társadalm szerkezet megváltozása vezetett el lassan ahhoz, hogy a különböző jogintézmények kialakulása mellett a gyermek elkülönült vagyonát a szülőnek kezelnie kellett. Pontosabban az apának, hiszen a nők még saját vagyonukat sem mindig kezelhették, nemhogy gyermekeikét. A nők joga a szülői vagyonkezelés terén gyakorlatilag a második világháború végéig erősen korlátozva volt.¹⁰ Ennek gyökere a patriarchális társadalom¹¹ évszázados beágyazódásában keresendő.

⁷ A kiskorúak vagyonának kezelése tematikának természetesen integráns része ez a témakör is, így igyekszem majd a készülő PhD dolgozatban kitérni rá részletesebben.

⁸ Ld. bővebben: KULCSÁR Judit: i.m.

⁹ A családfői hatalom helyettesítésére pedig a gyámság intézménye az ókortól kezdve ismert volt, de erre a jogintézményre most nem térek ki, mert egy megjelenés alatt álló tanulmányban foglalkoztam vele részletesen, itt csak a szülőket vizsgálom.

¹⁰ Magyarországon ez a típusú diszkrimináció 1952-ben a Csjt-vel szűnt meg teljesen,

¹¹ A vérségi kapcsolatot úgy tartották nyilván, hogy apa után a fia és ennek helyében ismét a fiú viseli a család nevét. Az apa volt az ura a vagyonnak és a családi jogoknak. Latin szóval, az apa nevére hivatkozással ezt a leszármazási rendet patriarchátusnak nevezzük.

Néhány gondolat erejéig kitérek az apajogú társadalom kialakulására és annak előzményeire. A gazdasági háttérrel való magyarázat itt is fontos szempontként jelenik meg, mint ahogy a későbbiekben is minden vagyonvédelmi kérdés megértésénél.

„Jhering szemlélete a női nem ama világtörténeti jelentőségű vereségével van logikai kapcsolatban, amely a magántulajdon kialakulása és növekedése nyomán a nő elnyomását és szolgaságba döntését eredményezte...” írta Nizsalkovszky Endre 1963-ban.¹² Az anyajogú társadalomról még ma is sok tudományos vita zajlik. Bachofen az 1861-ben megjelent „Az anyajog” című művében, arra a következtetésre jutott, hogy a társadalom fejlődésének meghatározott fokán a *matriarchátus*¹³ jellemezte az emberi közösségeket.¹⁴ Továbbgondolva Bachofen kutatásait, Morgan ezeket a változásokat a gazdálkodási és ennek nyomán kialakuló szociális körülményekből és nem elvont emberi tudattartalmakból vezette le.¹⁵ Valószínűnek tartják, hogy a neolitikum korai szakaszában, az ásóbotos-kapás földművelést a nők végezték, ezért szerepük megnőtt az egyes közösségeken belül. A termékenység szerepének világosabb felismerése, és az ember képzeletvilágának központjába kerülése rányomta bélyegét a kor vallására és művészetére, amelynek elsődleges témája a nő, mint a termékenység hordozója, megtestesülése volt. E kor viszonyai sok vonatkozásban közel állhattak Bachofen és Morgan által felvázolt matriarchátushoz.¹⁶ Azonban, mivel ez

¹² NIZSALOVSKY Endre: A család jogi rendjének alapjai. Bp. 1963. 27.

¹³ A matriarchátusban a családi rend az anya személyéhez igazodott. A vagyon és öröklés a nőági leszármazás szerint illette meg az utódokat. Egy anya gyermekei egy vérségi kötelékbe tartoznak a matriarchátusban. Sok magyar népmeséről tartják, hogy a matriarchátus, vagyis az anyajogú társadalom világát idézi például azok a fordulatok, hogy „élt egy öregasszony meg a lánya...”, „örülj, hogy öreganyádnak szólítottál...” Anélkül, hogy mélyrehatóbb elemzést végeznék, szeretném kiemelni, a leggyakrabban hivatkozott matriarchális toposzokat, melyek már a matriarchális berendezkedés elleni harcot, annak bukását támasztják alá a mitológia eszközével, legitimálva a patriarchális berendezkedést a későbbi leszármazók számára. Az egyik ilyen harc a Kalevalában zajlott Louhi vagy más néven Észak úrnője, valamint a három férfiből álló csapat (Vejnemöjnen, Ilmarinen és Lemminkajnen) között. A Louhi képviselte matriarchátus vereséget szenvedett ebben a harcban, a „páros családban” élő, apajogú társadalomtól. A Kalevalában megjelenik a matrilocalitásról a patrilocalitásra történő váltás valamint a vas szerepe is, a harc egyik befolyásoló tényezőjeként. A matriarcha megjelenik a Bibliában is, ahol az első nő a varázserővel bíró autonóm Lilith, aki a későbbi történetekben már démonként szerepel, vagy a görög mitológiában Pandora, aki kezdetben a termékenység ősiszennője volt, míg a későbbi patriarchális berendezkedésű korok mitológiájában átalakult az aranykornak véget vető és egyéb bajokat hozó asszonnyá, ahogy ugyanez a bibliai Éváról is kiderült. Az édenkertből történő kiűzetés profán szimbolikájában az ősközösség felbomlását, a termelés megindulását is felfedezhetjük, mintegy a matriarchális jogrend eltűnésének indokaként. Az Édenkertben a Genézis 2.24. szerint: „Annakokáért elhagyja a férfit az ő atyját és az ő anyját, és ragaszkodik feleségéhez: és lesznek egy testté.”, ami a matrilocalitásra utalhat. Majd a kiűzetés előtt a Genézis 3.16. szerint: „Az asszonynak monda: Felette igen megsokasítom viselődésed fájdalmait, fájdalommal szülsz magzatokat; és epekedel a te férjed után, ő pedig uralkodik te rajtad.” Itt már az alárendelt, kiszolgáltatott női szerep mutatkozik meg. Lásd bővebben: PAIS István: Bibliai érdekességek, történetek, aforizmak Budapest 1992. 51.

¹⁴ Johann Jakob BACHOFEN: A mítosz és az ősi társadalom Budapest 1978.

¹⁵ Lewis Henry MORGAN: Az ősi társadalom Budapest, 1961.

¹⁶ SARKADY János: A monogám család kialakulása. História 1990/4.26-28.

az írásbeliség előtti időszakra tehető, empirikus bizonyítékok csak nagyon csekély mértékben állnak a tudósok rendelkezésére.

A nemzetségi vagyon felbomlása összefüggött a gazdasági fejlődéssel: a pásztorkodásból, pásztornemzetségben élő nagyobb családokból kisebb családok lettek, melyek saját tulajdonnal rendelkeztek, ez a tulajdon nagyrészt a háziállat volt. Kezdetben még a nő tulajdonát képezték a háztartási eszközök is. A férfi – aki az állattenyésztésben fő szerepet vállalt – eszközeit, amelyek az állattenyésztéshez voltak szükségesek, gyermekei az anyajog miatt nem örökölhették, ezért az apa vagyonát a saját nemzetsége örökölte. A cél azonban ekkorra már a vagyon családban tartása lett, a létfeltételek és az állattartás miatt. Valószínűleg tértek el lassan az anyajogú örökléstől. *Engels* szerint ez úgy történhetett, hogy a megszülető fiúgyermek a törzsben maradtak, a leánygyermek pedig apjuk törzsébe kerültek. Kialakult lassan a patriarchális család, majd ezen belül is a monogámia, melynek gazdasági célja is az volt, hogy a vagyon az öröklés útján a családban maradjon.¹⁷ Az új családban tehát az apa bírt teljhatalommal, és bár a matriarchátus egyes elemei még nyomokban megmaradtak, ezek nagyrészt már csak (jog)hézagpótló szerephez jutottak.¹⁸

Az ősi és ókori, valamint korai feudális társadalmakban is az egyazon családfő hatalma¹⁹ alatt álló személyek összességét tekintették családnak.²⁰

Az eredetileg szinte korlátlan római jogban ismert férji és apai hatalom alatt élők a családfő eladhatta vagy megölhette, akárcsak rabszolgáit. Az atyai hatalom – legalábbis az ősi időkben – korlátlan volt. A klasszikus korban a gyermek indokolatlan megölését, a posztklasszikus korban pedig már kitételét is büntették, majd egy 365-ben kiadott rendelet teljesen eltörölte a gyermek élete és halála feletti rendelkezési jogot. A császári jog már megadta a lehetőséget az atyai hatalom alatt álló gyermek számára, hogy panasszal fordulhasson a bírósághoz apja ellen, valamint a felmenőket és a lemenőket kölcsönös tartási kötelezettséggel terhelte. A családfő gyakran adott rabszolgáinak és (felnőtt) gyermekeinek – általa bármikor visszavonható – különvagyon (peculium), amellyel az utóbbiak szabadon gazdálkodhattak.²¹

¹⁷ Friedrich ENGELS: A család, a magántulajdon és az állam eredete. Budapest, 1892. 64-65., 74.

¹⁸ Például: „*Mater semper certa est.*” (Az anya kiléte mindig biztos).

¹⁹ *Manus*.

²⁰ A családot jelölő szó a rabszolgákra utal. Család szavunk etimológiája ugyanis az – ószláv eredetű – cseléd szóhoz vezet el, és ennek megfelelően a család eredetileg a háznépet, vagy még inkább a cselédséget jelentette. Ennek halvány, de máig élő nyoma nyelvünkben, hogy néha a gyermekeket nevezik „családnak”.

²¹ FÖLDI András: A római család jogi rendje

Vagyonilag a gyermek nem volt jogalany, mindent apjának szerzett a kezdetekben, de ahogy gyengült az atyai hatalom mindenhatósága, úgy csökkentek az apa vagyoni jogai is, így léteztek különféle eredetű különvagyonok, melyeket az atyai hatalom alatt álló maga kezelhetett, ilyenek voltak, amit apjától erre a célra kapott vagy például a saját katonai zsoldja, illetve a hivatali tisztséget betöltő személy bérezése. Később minden vagyon, ami nem az apától eredt jövevény vagyonnak számított, és az apának ezen csak haszonélvezeti jogosultsága volt.²²

A római család mint a *pater familias* kezdetben korlátlan hatalmának alávetett közösség az állammal szemben igen nagyfokú autonómiát élvezett. A közjog, a *ius publicum* hatálya, a *magistratusok* hatalma a magántelkek határán, a magánházak küszöbén bizonyos értelemben (elvileg és általában) véget ért, azon túl már a magánjog, a *ius privatum* szabályai érvényesültek, amelyek a családfőnek abszolút hatalmat biztosítottak.²³ Ez azért is érdekes, mert a római jog fejlődésének évszázadai alatt is olvadtak ezek szabályok, az európai jogfejlődésben pedig mára már megkérdőjelezhetetlen jogelvvé vált a családi jogviszonyok szabályozása és a közhatalom eszközeivel történő állami „beleszólás” a gyermek illetve az egyéb módon kiszolgáltatott fél érdekében. Napjainkban is mozognak a határok a magánélet szentsége és az állam védelmi kötelezettsége által generált hatósági beavatkozások között, újra és újra felvetve a hatékony eszközrendszer mibenlétét is. Ez a téma a gyermek vagyonát illetően mindenképp hosszabb kifejtést igényel majd.²⁴

A patriarchális ókori társadalmakban, illetve a korai feudalizmusban nem értelmezhető tehát a mai fogalmaink szerint a kiskorúak vagyonának kezelése, vagyoni jogainak védelme, ennek kezdeményei azonban a formálódó jogintézményekben már megtalálhatóak. Még a kiskorúság fogalma sem bírt igazán jogi jelentőséggel, hiszen általános és pontos anyakönyvezés nem volt, illetve a nagykorú gyermek is elvileg a családfő hatalma alatt állott. A korai feudalizmus is ismerte az apai ház elhagyását, ahogy a római jog a fiúgyermek felszabadítását, aki így már a saját vagyona felett rendelkezhetett, de ilyenkor is valószínűleg már nagykorú személyekről beszélhetünk. A törvényes öröklés rendjét *Iustinianus* helyezte teljesen a vérrokonság alapjára, letéve ezzel a modern törvényes öröklési rend alapját, amely az egyik fő motorja lett a gyermekkorúak

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_romai_csalad_jogi_rendje/ letöltve: 2015.05.14.

²² BRÓSZ-PÓLAY: Római jog. Budapest 1974.159-160.

²³ FÖLDI András: i.m.

²⁴ Ld. majd a készülő PhD értekezésemben.

vagyonszerzésének és az ilyen helyzetek jogi szabályozás alá vonásának a későbbi jogfejlődés során.

Ahhoz, hogy a gyermek jogilag a vagyon valós tulajdonosa lehessen, a magántulajdon rendjének megszilárdulására is szükség volt.²⁵ Ennek folyamánya illetve szükséglete is volt a jogképeség, a cselekvőképesség, a szülői hatalom, a képviselet, a gyámság jogintézményeinek pontos kimunkálása és törvénykönyvekben történő rögzítése, amely folyamat igazán csak a *polgári fejlődés* korára tehető.

3. A magyar jogfejlődés

3.1. A feudális jogrend

A korai feudális magyar jogrend a sokszínű rendi jogállást tükrözte. A jog a törvénykezés gyakorlatában, a bíróságok elé kerülő ügyek körének megfelelően, a helyi szokásokhoz és érdekekhez igazodva alakult. Ezt a tendenciát erősítette a központi hatalom még viszonylag gyenge befolyása, valamint a szabályozatlanság is. A jogalkotásban meghatározó szerepet igénylő államhatalom ez idő tájt nem volt alkalmas arra, hogy a társadalom minden rétegét lefedje jogalkotói tevékenységével. A hézagokat csak a helyi joggyakorlat töltötte ki. A jog tartalmát tehát az uralkodói akarat és az élet mindennapjainak követelményeit, a társadalmi igényeket és rendi kiváltságokat figyelembe vevő helyi joggyakorlat alakította.²⁶

Az atyai hatalomhoz kapcsolódó, évszázadok alatt kialakult feudális szokásjogot a *Hármaskönyv* tartalmazta.²⁷ Részletes és jogelméleti koncepciókat mellőző, a gyakorlat alakította szabályokat a vagyonkezelés

²⁵ NIZSALKOVSKY Endre: i.m. . 239-240

²⁶ BARNA Attila – HORVÁTH Attila – MÁTHÉ Gábor – TÓTH Zoltán József: Magyar állam- és jogtörténet (Szerk.: Horváth Attila) Budapest 2014.137.

²⁷ A jogbiztonság követelménye, az állam jogrendezési törekvései, a rendi országgyűlések jogmeghatározó szándékai egyaránt az élő jog összefoglalásainak irányába mutattak, és ennek legfontosabb eredménye a Werbőczy-féle Hármaskönyv (Tripartitum). Ezt a szokásjogi gyűjteményt Werbőczy István 1504-ben kezdte el összeállítani, és 1514-ben fejezte be. Eredeti latin címe: „*Tripartitum opus iurisconsuetudinariiinclytiregni Hungariae*”, magyarul: „*Nemes Magyarország szokásjogának Hármaskönyve*”. A korabeli Magyarország jogi szabályainak és szokásjogainak összegyűjtését, rendszerezését és írásba foglalását tartalmazta. Az 1514-es országgyűlés elfogadta, a király aláírta, de a királyi tanácsban ülő bárók nem akarták a köznemeseket is bevonni a kormányzásba, ezért a törvényt emelését és bevezetését elszabotálták. Werbőczy ezután saját költségén Bécsben kiadatta és eljuttatta a vármegyékhez, ahol a bíróságok használni kezdték. A Tripartitum a magyar szokásjog meghatározó gyűjteménye, és egészen 1848-ig használatban volt. Egyes passzusai a második világháború végéig érvényben voltak. In: http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm letöltve: 2015.05.26.

tekintetében az apa szinte korlátlan hatalma, a fiúgyermek előnyben részesítése jellemezte. Ezek áttörései és konkretizálásai voltak például a teljes és törvényes kor,²⁸ a leánynegyed és a hajadoni jog²⁹ meghatározása, illetve az apa és fia vagyoni jogi osztozása a még élő apa esetében.³⁰

3.2. A polgári jogrend

Az 1848-as törvények közül érdemes megemlíteni témánk szempontjából az ősiség eltörlését,³¹ ami alapvetően szabadította fel a magántulajdont feudális kötöttségeiből, és közvetve később még inkább indokolta a kiskorú tulajdonába kerülő vagyon fokozott kontrollját.³² Hiszen az ősiség

²⁸ Teljes korúaknak számítottak azok a fiúk, akik betöltötték a 24. életévüket, és azok a leányok, akik betöltötték a 16. életévüket. Akik még nem töltötték be ezt az életkort, ők nem számítottak teljes korúaknak. Különbséget tettek törvényes és nem törvényes kor között is. Törvényes korúak lettek azok a fiúk és leányok, akik betöltötték a 12. életévüket. A törvényes kor elérésének következménye volt, hogy ezek a gyermekek már másokkal szemben perbe szállhattak, pert indíthattak. A fiúk 16. évük betöltése után adósságukról, zálogról, 18 évesen arany, ezüst, egyéb ingó dolgokról bevallást tehettek. A leányok 12 évesen fogadhattak ügyvédet, 14 évesen arany, ezüst és egyéb ingó dolgokról már rendelkezhetek. In: http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm letöltve: 2015.05.26.

²⁹ A leánynegyed csak a közszolgálatokkal szerzett fekvő jószágokból és a birtokjogból járt a leánygyermeknek. A vásárolt javakból a bárók, mágnások és nemesek leányai, valamint a leányági leszármazói nem leánynegyedet, hanem megfelelő örökrészt kaptak. A negyedjog az a birtokjog, amelyet a hajadonoknak és az asszonyoknak az apai örökségi fekvő javakból és jogokból a visszaválthatás kikötése mellett adtak ki. A quarta, vagy negyed számuktól függetlenül az összes leányt együttesen illette meg. Kiadására az atya halála után kerülhetett sor. A leány a házasságkötéskor követelhetette a negyedet, de a quartának megfelelő birtoktestet addig is jogosan használhatta. Az 1291. évi dekrétum lehetőséget adott a férfi örökösöknek arra, hogy a negyed természetbeni kiadása alól mentesüljenek. A negyediként járó ingatlant megfelelő értékű ingókért vagy pénzért megválthatták. A hajadoni jog az apátlan, árva leány azon joga, hogy az atyai vagyon fiúörökösöitől rangjának megfelelő lakást, ellátást és férjhezmenetele esetén hozományt és kiházásitást igényelhet. Később a férjhezmenetelükig az egész vagyon hasznát élvezhették. Ha a fiági javak oldalágra vagy a kincstárra szálltak, a hajadon leszármazók férjhezmenetelükig a birtokon maradhattak és hasznáiból részesedhettek. Különbség a negyed és a hajadoni jog között: míg a negyed az összes nőnek együttesen jár, addig a hajadoni jog minden nőnek külön-külön. A negyed csak az ősi vagyont terheli, a hajadoni jog az egész fiági vagyont, így a szerzeményt is. In: http://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm letöltve: 2015.05.15.

³⁰ Bizonyos esetekben került sor az apa és a fia közötti osztozásra. Ennek két esete volt: az első esetben az atya kényszeríthette a fiát a jószágok megosztására. Ezek a következők voltak: - ha a fiú szüleivel szemben erőszakot alkalmazott, bántalmazta őket; - szülei ellen bűnvádat emelt, de az ok csekély súlyú volt; - ha a fiú a szülei életére tört; - ha elherdálta az atyai javakat, bűnözőkkel barátkozott; - és ha a fogságba esett atya kiszabadításáért nem tett semmit. A második esetben a fiú kényszeríthette az apját a javak megosztására: - ha az atya a jószágokat pazarolja; - nem műveli, gondozza megfelelően a jószágokat; - ha az atya a fiút igazságtalanul, kegyetlenül megfenyíti; - ha az atya a teljes kort elért fiát nem engedi megházasodni. A *Hármaskönyv* szerint minden birtokeladásnál vagy zálogosításnál, azokat a fiúkat vagy leányokat, akikre az eladni kívánt birtokjog öröklése és háramlása jutott, törvényesen meg kellett kínálni. Joguk volt a meghatározott árban megváltani a birtokot. Abban az esetben, ha nem értesítették őket, pert indíthattak, és megválthatták utólagosan is a birtokot. Lásd bővebben: DEGRÉ Alajos: Magyar alkotmány- és jogtörténet Pécs 2009.140-142.

³¹ Az ősiség „teljes és tökéletes” eltörlését 1848-ban a hitelfelvétel lehetővé tétele, valamint a forgalom biztonsága, a tulajdon szentsége és a rendelkezés szabadsága elveinek megvalósítása motiválta.

³² Az ősiségnek Grosschmid Béni szerint feltétlenül megtartandó értéke a jogközösség hangsúlyozása, s ezzel a családtagok között, különösen a felmenők részéről a lemenők érdekében megkövetelhető erkölcsi kötelezettség, a családi vagyon védelme. Erről hosszasan értekezik az „Öröklött s szerzett vagyon” című munkájában, Budapest 1897.

törvénye az ősi családi vagyon forgalomképtelensége miatt egyfajta vagyonmegtartó szerepet is betöltött a korábbi évszázadokban, amivel a vagyon osztatlan megmaradását – elidegenítési tilalommal – és meghatározott rendben történő öröklődését biztosította.³³ A 19. század második felében az ősiség eltörlése után a nagy nemesi vagyonok ilyen védelmére, úgynevezett családi hitbizományokat³⁴ alapítottak, amelyek szintén az elidegeníthetetlenül lekötött vagyonnak az osztatlan átszállását szolgálták az egyetlen kijelölt fiú örökösre.³⁵

A folyamatosan modernizálódó és kapitalizálódó 19. századi Magyarországon sorra születtek a családi és személyi viszonyokat a modern polgári rendnek megfelelően rendező és a kor Európájában haladónak számító törvények.³⁶ A 19. században a polgári jogi kódexek megszületésének elsődleges célja a modern kapitalista viszonyok között a tulajdon és a jogügyletek kiszámíthatóságának megteremtése volt. Ebben a viszonyrendszerben a kiskorúakra vonatkozó szabályok is alapvetően a fenti célokat szolgálták. Nem a gyermekek sui generis jogai voltak tehát védendőek ebben a korban, hanem a tulajdon és a tulajdonos. A jogképeség és cselekvőképesség, a gyámi és szülői hatalom jogintézményeinek, valamint a képviselői szabályoknak a kidolgozása és törvénybe iktatása, a kiskorúság meghatározása és az állami anyakönyvvezetés megteremtése mind a kapitalizálódó érdekviszonyok stabilizálásának voltak elengedhetetlen kellékei szerte Európában. Ez tehát alapjában nem jelenthetett ekkor még plusz védelmet a gyermekek számára, mert ehhez a jogegyenlőség vívmányán túl, szükséges volt a másod- és harmadgenerációs alapvető emberi jogok kimunkálására, továbbá a gyermekek számára biztosított külön jogok elfogadására is, ez a folyamat azonban csak a II. világháború után bontakozott ki.³⁷

in: http://www.mokk.hu/linkgyujto/EK_Oroklott_s_szerzett_vagyon/Oroklott_s_szerzett_vagyon.pdf. letöltve 2015.05.15.(Mai jogunkban az ági öröklés intézménye jelzi ennek maradványait.)

³³ Dr. ERDÉLYI Aladár: Régi magyar családi hitbizományok története és joga I-II. Budapest 1912.1-95.

³⁴ Az 1868. évi rendeleti szabályozás értelmében hitbizományt királyi jóváhagyással lehet alapítani, és vagyonának csak egy személy lehet a birtokosa, a birtokosjog nem az elődtől, hanem az alapítótól származott. Tehát a nem elidegeníthető vagyont a birtokos köteles a hitbizomány állagának megőrzése érdekében kezelni. A célirányos kezelést a hitbizományi gondnok és hitbizományi bíróság biztosította. A hitbizományi birtokos személyes adósságai csak az őt illető jövedelmeket terhelték és ilyen értelemben a hitbizomány egészére hitelt nem is vehetett fel. Utódok nélkül meghalt birtokos hitbizománya megszűnt. Ez a mezőgazdasági nagy vagyonok mozdíthatatlanságát tartotta fenn, amelyet Széchenyi már 1830-tól a gazdálkodás megújulása (hitelek felvétele, kölcsönügyletek stb.) legfőbb akadályának tartott. A hitbizományok 1945-ig álltak fenn, azzal, hogy a családi hitbizományról és a hitbizományi kisbirtokról szóló 1936. évi XI. törvénycikk lazított már a hitbizományi korlátokon és kötöttségeken.

³⁵ Dr. KATONA Mór: A magyar családi hitbizomány Budapest 1894. 28-91.

³⁶ Ezek voltak: az 1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről; az 1879. évi L. törvénycikk a magyar állampolgárság megszerzéséről és elvesztéséről; az 1877. évi XX. törvénycikk a gyámsági és gondnoksági ügyek rendezéséről; 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról; az 1876. évi XVI. törvénycikk a végrendeletek, öröklési szerződések és halálesetre szóló ajándékozások alaki kellékeiről.

³⁷ Dr. FILÓ Erika - KATONÁNÉ dr. PEHR Erika: Gyermeki jogok, gyermekvédelem Budapest 2009. 21-27.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy az 1877. évi magyar gyámtörvény talán éppen a kiskorúak vagyonát illetően nagyon cizellált és haladó szellemű szabályozást nyújtott. Ez azonban túl a gyermekek vagyonának védelmén, a feudalizmust felszámoló polgári fejlődés szükséges követelménye volt. A vagyoni viszonyok terén a jogbiztonság és forgalomképesség megteremtéséhez ez éppúgy hozzátartozott, mint az ingatlan-nyilvántartás rendezése. A modern kapitalista fejlődésben lemaradásait behozni próbáló korabeli magyar társadalom fejlődésének tehát egyik fontos elemeként is felfogható a gyámságról és a gondnokságról szóló 1877. évi XX. törvénycikk, röviden a gyámtörvény (a továbbiakban: Gyt.) megszületése. Az évtizedekre meghatározó jelentőségű Gyt. anyagi és eljárásjogi rendelkezéseket is tartalmazott és egységes rendezést tűzött ki célul, a kor Európájának egyik legmodernebb gyámtörvényeként.³⁸ A Gyt. szabályozta a kiskorúság, a cselekvőképesség, a gyámság jogintézményét és az atyai hatalomról is részletesen rendelkezett.³⁹ Eszerint az atya kiskorú gyermekeinek törvényes képviselője. Gyermekei részére gyámot nevezhetett ki, vagy meghatározott személyeket a gyámságból ki is zárhatott. Az atya a hatalma alatt álló kiskorúak vagyonát számadás kötelezettsége nélkül kezelte. A vagyon jövedelmét elsősorban a folyó terhek viselésére és a kiskorú tartásának, neveltetésének költségeire kellett fordítani. A felesleg az atyát illette, kivéve, ha a kiskorú vagyonát adósság terhelte, ez esetben a jövedelem feleslegének kétharmad részét az adósság törlesztésére kellett fordítani. Ha az évenként törlesztendő összegről az atya és a gyámhatóság közt nem volt egyetértés, az atya a köteles volt a vagyonkezelésről évenként számot adni és a jövedelem-felesleg kétharmad részét az adósság törlesztésére fordítani.⁴⁰ A kiskorú gyermek készpénzét, kötvényeit, értékpapírjait az atya saját belátása szerint vagy átadta a gyámhatóságnak vagy biztosította azokat. *„A gazdaság, háztartás vagy üzlet folytatásához szükséges ingóságok és készpénz továbbá drágaságok és ékszereknek biztosítását vagy átadását a gyámhatóság csak azon esetben követelheti, ha ezt a kiskorú érdekei veszélyeztetése miatt szükségesnek tartja. Mindkét esetben köteles azonban az atya az ingóságok kimutatását a gyámhatóságnak évenként előterjeszteni.”*⁴¹

³⁸ ZÁMBÓ Géza: A gyámhatóságok, árvaszékek szervezete, eljárása a kiegyezés után. <http://jesz.ajk.elte.hu/zambo16.html> letöltve: 2015.03.12.

³⁹ A szabályozás szerkezete, nevezetesen, hogy a szülői felügyelet a generális és ahhoz képest a gyámság a speciális majd csak a modern családjog megszületésével, a 20. század második felében változik meg.

⁴⁰ Gyt.16.§.

⁴¹ Gyt.17.§.

A biztosítás további részletes szabályait tartalmazta a 18.§. Ha az atya nem tudta biztosítani a vagyont, valaki más azt megfelelő biztosíték ellenében kikölcsönözhetette. Az adóslevelet ilyenkor a kiskorú nevére kellett kiállítani és a gyámpénztárban őrizni, a kamatokat azonban az adóstól az atya vette fel.⁴² Az atyai hatalmat gyakorló atya köteles volt a gyámhatóság jóváhagyását kérni bizonyos, a kiskorú vagyonát érintő ügyekben.⁴³

Érdekes, hogy a 22.§ szerint az atyai hatalom akkor is megszüntethető volt, ha az atya, gyermeke vagyonának állagát rossz kezeléssel veszélyeztette.⁴⁴ Ha az atya csőd alá került, a gyámhatóság az atyát a csőd tartama alatt a kiskorú vagyonáról számadástételre kötelezhette, vagy ha a csődbejutás körülményei indokolták, a vagyonkezelést a csőd tartamára tőle elvehette.⁴⁵ Ha a vagyonkezelést nem bízták az atyára, erre a célra külön gondnokot kellett rendelni.⁴⁶

A 25. § szerint a kiskorúak vagyonát az atya hitelezője nagyon szűk körben, de igénybe vehette.

A gyám- és gondnoki *felelősségi szabályokat* kellett az atyai hatalmat gyakorló atyára is megfelelően alkalmazni: *"A gyám vagy gondnok e tisztéből folyó teendőiben a szorgalmas családapa gondossággal tartozik eljárni és felelős mindazon kárért, melyet szándékosan vagy gondatlanságból akár cselekvés, akár mulasztás által okozott. A gyám vagy gondnok rendszerint csak saját hibájáért felelő, de ha kellő*

⁴² Gyt. 19.§

⁴³ Gyt. 20. §: „Az atyai hatalmat gyakorló atya köteles a gyámhatóság jóváhagyását következő esetekben kikérni:

- a) ha saját kiskorú gyermeke más által örökbe fogadtatik;
- b) ha a kiskorú részére ipar, gyári vagy kereskedői üzletet nyitni, valamely átháramlott ily üzletet átvenni vagy megszüntetni, közkereseti vagy betéti társasági szerződést kötni vagy megszüntetni kíván;
- c) ha a kiskorú részére ingatlan vagy tőke befektetésül ingó vagyont venni vagy egyébként szerezni, tőkepénzét felvenni, engedményezni vagy zálogjog-törleszt megengedni kíván;
- d) ha a kiskorúnak ingatlan vagyonát adásvevés, csere útján, vagy másként elidegeníteni avagy megterhelni, ugyszinte ha tőke befektetésül szolgáló ingóságokat elidegeníteni vagy egyébként a kiskorú törzsvagyonának állagát megváltoztatni szándékozik;
- e) cégvezetői meghatalmazás esetében.

Ezenfelül arra, hogy mint atya kiskorú gyermeke helyett váltói kötelezettséget vállalhasson, a gyámhatóság általános felhatalmazása szükséges.

A szokásos alkalmi-ajándékozás kivételével azon jogügyletek, melyek által a kiskorú viszteher nélkül köteleztetnék, vagy jogokról viszteher nélkül lemondana, továbbá a kezesség-vállalás, valamint általában azon jogügyletek, melyek által a kiskorú idegen kötelezettségeket vállalna el, az atyai hatalom alatt álló kiskorúra nézve gyámhatósági jóváhagyás esetében sem kötelezők.”

⁴⁴ Az atyai hatalom megszüntetésével kapcsolatos bírói eljárásról az 1881. évi LIX. tc. 107. §-a rendelkezett.

⁴⁵ Gyt. 23.§

⁴⁶ Például ezért: Gyt. 24. §: „Ha az atya tékozlás miatt gondnokság alatt állott, vagy hamis vagy vétkes bukás vagy oly más büntett miatt elítéltetett, melynek alapján a vagyon hű vagy pontos kezelésére való alkalmatlansága alaposan feltehető: a gondnokság alól való felmentés, illetőleg a büntetés kiállása után kiskorú gyermekének vagyonát csak számadás terhe mellett és csak azon esetben kezelheti, ha a gyámhatóság ezt a kiskorú érdekében szükségesnek tartja.”

*óvatosság nélkül nem alkalmas személyeket alkalmaz, az ebből eredt kárért is felelős. A kártérítés iránt a bíróság határoz."*⁴⁷

Az *anyak*⁴⁸ a Gyt.-ben természetes gyámként szerepelnek, abban az esetben, ha az atyai hatalom valamiért megszűnt. Az anya a gyámságot köteles volt elfogadni, kivéve a vagyonkezelési jogosítványokat, ilyen esetben a vagyonkezelést kirendelt gondnok végezte.⁴⁹

A Gyt. a gyámhatósági szervezetrendszer is szabályozta, amely a modern szabályok betartatásának alapköve volt, a bírói út biztosítását és az ügyészi feladatokat is beleértve. Első fokon a törvényhatóságok és a rendezett tanácsú városok, kivételképpen pedig a községek árvaszékei látták el a gyámügyi feladatokat.⁵⁰ Felsőbb fokon a törvényhatósági bizottság, a közigazgatási bizottság, végső soron pedig a belügyminiszter járt el. A törvény szerint az árvaszék az érdemi határozatokat ülésben, testületileg hozta, az ülései pedig nyilvánosak voltak. Lehetőség volt ugyan a nyilvánosság kizárására a jó hírnév védelme vagy más érdeksérelem megelőzése céljából, de erről a tanácsnak még az ügy előadása előtt kellett döntenie. Az árvaszék sérelmes határozatai ellen az érdekeltek fellebbezhettek.⁵¹

A törvény kötelezővé tette a községek számára közgyám alkalmazását⁵², aki a halaszthatatlan teendőket hivatalból köteles volt ellátni az anya, mint természetes gyám illetve a nevezett gyám hiányában, gyakorlatilag a kirendeléséig helyettesítette a gyámot. Feladatai voltak továbbá a községbeli gyámoltak és gondnokoltak nyilvántartása, a gyámok és gondnokok feletti felügyelet gyakorlása. Mulasztás esetén jelentést tett a községnek vagy a gyámhatóságnak. A gyámrendelés szükségessége esetében javaslatot tett annak személyére,

⁴⁷ 73.§

⁴⁸ *Gender* témával jelen dolgozatban nincs módomban foglalkozni, de jelzem, hogy 1945-ig (ekkor az atyai hatalom szülői hatalommá változott) a nők hátrányos megkülönböztetése fennállt ezen a téren is. Még az 10470/1945 ME is tartalmazott hátrányos megkülönböztetést éppen a vagyonkezelés tekintetében.

⁴⁹ 38.§ és 29.§ a) pont.

⁵⁰ 1870-ben felállították az árvaszékeket, de a gyámügyi ügycsoportok csak egy része tartozott hatáskörükbe. Az 1871. évi XVIII. tc. 24. §-a kimondta, hogy a rendezett tanácsú városok árva- és gyámhatósági jogát az elnöki jogkörrel rendelkező polgármestertől, a városi ügyésztől, a számvevőtől, egy vagy több ülnöktől és a jegyzőtől álló árvaszék gyakorolja. Tagja még a testületnek a szavazati joggal nem rendelkező közgyám. Az árvaszék a közgyűlésnek alárendelt önkormányzati szerv volt, amelynek ülnökeit a képviselők választották meg. Az árvaszék tehát a régi magyar közigazgatásban az első fokon eljáró gyámhatóság volt, melyet a vármegyékben, városokban és egyes nagyobb községekben szerveztek meg olyan önkormányzati szakhatóságként, melynek feladata a kiskorúak és a gyámság alatt állók ügyeinek intézése volt. 1950-ben, a tanácsok megalakulásával feladatkörét a tanácsok végrehajtó bizottságainak szociális osztályai vették át, majd ezt a jelenlegi gyámhivatali rendszer váltotta fel.⁵⁰ Ld. bővebben: ZÁMBÓ Géza: A gyámhatóságok, árvaszékek szervezete, eljárása a kiegyezés után <http://jesz.ajk.elte.hu/zambo16.html>

⁵¹ A tanácsülési rendszert az 1923. évi XXXV. tc. és a 7740/1923. B. M. sz. rendelet megszüntette, és bevezette az előadói-ülnöki rendszert. Ld. bővebben: ZÁMBÓ Géza: uo.

⁵² Gyt.68.§.

közreműködött a leltározásnál. Gyakran ügygondnoknak is kirendelték a kiskorú érdekeinek védelmére, de felügyelt a községi jegyző által zár alá vett hagyatékra, a számadás készítésében járatlan gyámok szóbeli elszámolását jegyzőkönyvbe vette, és a községnek vagy a gyámhatóságnak bemutatta. Ellátta továbbá mindazon teendőket, amelyet a törvény nem utalt más hatáskörébe, és amellyel a község vagy a gyámhatóság bízta meg, mint például a gyámpénztárral rendelkező községekben a pénztárnoki vagy ellenőri feladatokat.⁵³ Ebből a felsorolásból is kitűnik, hogy a közgyám a kiskorúak vagyonának kezelése terén nagyon fontos ellenőrző szerepet töltött be, amennyiben a feladatait lelkiismeretesen ellátta.

A *tiszti ügyész* gyámügyekben kifejtett tevékenysége egyrészt egyfajta jogi szakértői tanácsadó volt, másrészt a törvények és rendeletek betartása felett való őrködés. A feladat ellátásához az árvaszék valamennyi érdemi határozatát közölni kellett az ügyésszel. Az ügyész a másodfokú határozatokat is megtámadhatta, az erről való döntés kizárólagosan az ügyész jogkörébe tartozott, az árvaszék legfeljebb felhívhatta a figyelmét a jogsértésre. A tiszti ügyész tevékenységének harmadik területe a gyámhatóság és a gyámoltak, gondnokoltak jogainak és érdekeinek az árvaszék megbízásából való védelme volt más hatóságok előtt. A gyámhatóság érdekeinek védelme főként a gyámpénztár hivatalbóli képviselőjét jelentette. A tiszti ügyész felhívási pert indított a számadást be nem nyújtó gyám ellen, a kiskorúság meghosszabbítása iránti, illetve ennek megszüntetésére, valamint az atyai hatalom megszüntetésének feloldására irányuló perben a kiskorú érdekeinek védelmét látta el.⁵⁴

A gyámhatóság a számadásokat a számvevőnek adta át megvizsgálás és véleménynyilvánítás céljából. A számvevőnek lehetősége volt arra, hogy az általa előterjesztett véleményre tett észrevételeket megismerje, és ennek fényében tegye meg a végső javaslatát. A számvevő hivatalból volt köteles az árvapénztári pénzkezelést ellenőrizni. Ennek keretében az árvapénztári naplót havonként, valamint az árvapénztári számadást és mérleget ellenőrizte, és erről jelentést tett.

Ha az árvaszék a gyámot valamely összeg megfizetésére, cselekmény megtételére vagy abbahagyására kötelezte, fellebbezéssel élhetett. E jogorvoslati lehetőség kimerítését követően volt lehetősége a számadónak

⁵³ Gyt. 170.§.

⁵⁴ ZÁMBÓ Géza: A gyerekvédelmi gyámság. Szeged 2004. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/542/1/de_2933.pdf
letöltve: 2015.03.12.

– a jogerős határozat pénzfizetésre kötelező rendelkezései ellen három hónapon belül – bírói útra terelni az ügyet.⁵⁵

A beszolgáltatott pénzt és értékpapírokat az árvaszékek gyámpénztárai⁵⁶ kezelték, amelyek ezt a pénzt hasznosíthatták, így egyfajta hitelintézetként működtették azokat. A kiskorúak és gondnokoltak készpénzeit és értékeit 1903. január 1-ig a községi árvapénztárakban kezelték. A 123.000/1902. B. M. rendelet megszüntette a helyi pénzkezelést, és a megyeszékhelyen működő állampénztárakat bízta meg a központi gyámpénztári feladatok ellátásával.⁵⁷

A gyámpénztári kölcsönökre⁵⁸ a gyámtörvény további korlátozást vezetett be a korábbi szabályokhoz és gyakorlathoz képest. *„A gyámpénztárnak ugyanis első sorban az az érdeke, hogy a kiskorúaknak és gondnokoltaknak a gyámpénztárban kezelt pénze minél nagyobb %-ban kamatoztassák; ami a jelen gazdasági viszonyok között és az 1877. évi XX. t.-c. korlátozó rendelkezéseire figyelemmel, csak úgy érhető el, ha a gyámpénztári pénzkészletnek minél nagyobb része helyeztetik el a magasabb % mellett kamatozó pupillaris biztosítékkal bíró s minden kockázat nélküli jelzálogos kölcsönökbe.”*⁵⁹ Az ilyen kölcsön megszavazását magába foglaló határozat ellen csak a törvényben vagy rendeletben foglaltak meg nem tartása esetén volt helye fellebbezésnek. Ilyenkor a tiszti ügyésznek kötelessége volt a fellebbezés benyújtása.

⁵⁵ ZÁMBÓ Géza: A gyerekvédelmi gyámság Szeged 2004. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/542/1/de_2933.pdf
letöltve: 2015.03.12.

⁵⁶ Gyt. 285-300.§§

⁵⁷ ZÁMBÓ Géza: A gyámhatóságok, árvaszékek szervezete, eljárása a kiegyezés után. <http://jesz.ajk.elte.hu/zambo16.html>

⁵⁸ Ilyen hirdetések alapján lehetett kölcsönért folyamodni a pénztárakhoz: „4303/1904 .ikt. Szarvas község előljáróságától
Hirdetmény, Alólírott községi előljáróság közhírré teszi, hogy a községi képviselő testület által 41 kgy. 815/1904 ikt. szám alatt alkotott gyámpénztári kezelési szabályrendeletet a Magyar királyi belügyminister ur 33.686/V-a 1904. szám alatt jóváhagyta, ennél fogva a gyámpénztári kölcsönök ... 10 vagy 20 évi törlesztésre 5°/o-os kamatra fognak kiadni a szabályrendelet és az 1877. évi XX. tczikk 289 §-ának korlátai között. Az egyeseknek adható kölcsön legnagyobb összege 6000 koronában, legkisebb Összege 200 koronában van szabályrendeletileg megállapítva. Kölcsönt kérők a hivatalos órák alatt Jeszenszky Frigyes gyámügyi jegyzőnél jelentkezhetnek, aki a jelzálogul felajánlott ingatlanok megbecsültetéséről gondoskodik. Kötelezvény minták ugyanott kaphatók. A gyámpénztárban ez idő szerint kölcsön kiadható 90.000 korona kész pénz áll rendelkezésre. A kölcsön iránti kérelmek az előljárói tanács által rendszerint azonnal tárgyaltnak, a kölcsön folyósítása azonban csak akkor történik, ha a kölcsönt megszavazó tanácsulési határozatban megszabott feltételeknek a fél minden tekintetben megfelelt. Szarvason, 1904. május hó 5-én. Salacz József főjegyző Kovács János t. bírós.”
http://www.epa.oszk.hu/01900/01970/00673/pdf/EPA01970_Szarvas_es_videke_1904_020.pdf letöltve 2015.03.12.

⁵⁹ Írta 1911. január 3-án az államtitkár egy debreceni városi rendelet kapcsán;
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/155924/AVA_1911_01.pdf?sequence=12&isAllowed=y
letöltve: 2015.03.12.

3.3. A II. világháború utáni időszak: a modern családjog és gyermekvédelem kialakulása

3.3.1. Bevezető

Alapvető jellegű és szükségszerű változást hoztak a gyermeki jogok és gyermekvédelem területén is II. világháború alatt történtek jobb megértésére irányuló szociálpszichológiai kutatások és elméletek. Ezek hatására ugyanis végleg tisztázódott és általánosan elfogadottá váltak bizonyos gyermeknevelési és egyéb alapelvek. A gyermekmunka tilalma vagy a gyermekvédelmi rendszer felállítása, a harmadik és negyedik generációs alapjogok megjelenése mögött lényegében szociológiai, társadalomtudományi és ezen belül is gyermektudományi vívmányok, tudományos eredmények álltak.⁶⁰ Általánosan elfogadottá vált tehát, hogy a gyermekek a felnőttektől eltérő szükségletekkel, gondolkodással, világlátással rendelkező egyének, akik életkorukból és fejlettségükből adódóan olyan sajátos csoportot képviselnek, amelynek jól körülírható, önálló érdekei és szükségletei vannak, akik jogaik aktív alanyai. Jogaik speciális szerkezetűek, melyek csak mások, leginkább a szülők, illetve a gyermekek ellátásában, nevelésében, oktatásában részt vevők kötelezettségeinek meghatározásával és teljesítésével érvényesülhetnek.⁶¹ A jogszabályoknak, az oktatásnak és egyéb állami intézményeknek is figyelembe kell venniük ezeket a specialitásokat.

Az, hogy egy gyermekkel mi történik otthon, az iskolában, a 20. század második felében már nem lehet az adott közeg magánügye. Az apai hatalom megtörése, illetve a gyermeki jogok megjelenése az állami kötelezettségek növekedését jelentette. A gyámhatóság és a bíróság jogosítványai az állam behatolt a korábban jórészt magánhatalmi jogviszonyba tartozó életviszonyokba. Mivel a gyermek nevelése teljes egészében már nem a nevelő magánügye, szükségszerűen mind több életviszonyt szabályoz részletesen a jog, így a szülői felügyelet tartalmát, a szülők jogait és kötelességeit is.

Az oktatás és gyermekek szociális jogainak biztosítása közfeladattá vált a kialakuló modern jóléti államokban. A gyermeki jogok érvényesítése érdekében a törvényalkotók és a különböző intézmények munkája nyomán mind teljesebbé vált a gyermekek és a fiatalok védelmét

⁶⁰ Ld. erről bővebben: KULCSÁR Judit: i.m.: http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2014_dec.pdf 151-184. (hivatkozások ott)

⁶¹ RÁCZ Andrea: Posztadoleszcensek az ontológiai stádiumban megrekedt állami gyermekvédelem rendszerében Budapest 2009. in: <http://www.mtapti.hu/pdf/mtracza.pdf> letöltve: 2015.03.12.

hangsúlyozó környezet, és a szülők ezzel kapcsolatos szerepe is jelentős mértékben átformálódott. A jóléti államok által biztosított szociális minimumokkal, illetve annak elfogadásával, hogy az állam akár pozitív diszkriminációval⁶² is a kiszolgáltatott társadalmi csoportok megvédésére törekszik, a gyermeki jogok érvényre juttatását is segíti. A gyermek mint sui generis védendő lény és mint az állami intézmények hálójába font ellátott állampolgár több komponensű jogi fogalomává vált a modern államokban.

1989-ben a *New Yorki Egyezményben* összegződött az a jogfejlődés, mely kialakította a gyermeki jogok katalógusát. A gyermeki jogok külön absztrakciós szintet képeznek a jogági struktúrában, mert azok a „gyermek” jogalanyra megalkotott jogok rendszere, összessége. Ezek lehetnek más jogágba tartozó jogi normák éppúgy, mint speciális csak gyermekekre vonatkozó jogok, vagy általános emberi és polgári jogok. A gyermeki jogok általában valamely konkrét ágazati-szakmai jogviszonyban érvényesülnek vagy sérülnek.⁶³

A gyermekek nevelésére, gondoskodásukra, valamint jogaik érvényesülésére vonatkozó szabályok, illetve intézmények működésének milyenségét azonban az adott társadalom hatalmi struktúrája, a gyengébb kisebbségekhez való viszonya, a megtermelt javak újraelosztási rendszere és mindezek kulturális háttere határozza meg valójában.

A modern jogalkalmazás a gyermeki jogok terén törekszik arra, hogy az egyes személyekre irányuló fokozott egyéni elbírálást helyezze előtérbe. A gyakorlatban ez a jogalkalmazók, valamint a különböző szakemberek tényleges együttműködését feltételezi.

3.3.2. Az 1945 utáni időszak: a jogalkotás rövid áttekintése

A II. világháborúban és az azt követően lezajlott tulajdoni jogsértések traumatizáló hatása tagadhatatlan. Valószínűleg a vagyoni jogokat érintő jogtudat és joggyakorlat sem maradhatott érintetlenül. Milyen fontossággal bírhatott a háború után az amúgy is megnövekedett számú árva és elhagyott gyermek esetlegesen meglévő vagyonának kérdése az átélte, de fel nem dolgozott történelmi tapasztalatok, traumák hatására?

⁶² Fontos ilyen polgári jogi szabály szűkebben vett témán, a vagyonkezelésen belül például a kiskorú jognyilatkozatának relatív semmissége: „A kiskorúság miatti korlátozott cselekvőképességen vagy cselekvőképtelenségen alapuló semmisségre annak érdekében lehet hivatkozni, akinek cselekvőképessége korlátozott vagy hiányzik.” Ez változatlanul került át az 1959. évi IV. törvényből az új Ptk-ba.

⁶³ Dr. BÍRÓ Endre: Gyermeki anyagi jogok
http://www.gyermek.joghaz.hu/dokumentumok/Gyermeki_anyagi_jogok.pdf letöltve: 2015.03.12.

Jelen dolgozatban nincs módom ezt a kérdést tárgyalni, csak jelzem ennek a szociálpszichológiai jelenségnek a korabeli joggyakorlatra feltételezhető hatását. A másik személyének és vagyonának megsértése olyan elementáris élménye lehetett a korabeli háborút túlélő magyar társadalomnak, mely a kiskorúak vagyonát érintő általános attitűdre is kivetülhetett.

A tulajdon tisztelete a későbbi évtizedekben sem volt jellemző a korabeli magyar társadalomra és államhatalomra, a pozitív jogszabályok terén azonban a polgári törvénykönyvvel és a családjogi kódex megalkotásával megalapozták a gyermeki vagyon védelmének jogi rendszerét. A rendszer hibái mögött szociálpszichológiai okok húzódtak meg, melyek túlmutattak a magántulajdon nem-tiszteletén. A gyermek, mint a felnőttnek abszolút kiszolgáltatott társadalmi entitás, a kötelező szolidaritás mögött lappangó farkastörvényeknek eshet áldozatul, rendszerszintű védelme mind a mai napig „lyukas háló”, és ad hoc módon valósul meg, attól függően, milyen mikrokörnyezetben él és konkrétan melyik állami intézménnyel kerül kapcsolatba.

A gyámtörvényt követő jogalkotási mérföldkövek a téma jogtörténetében a *házasságról, családról és gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény* (a továbbiakban: Csjt.) – amely hatályon kívül helyezte a Gyt.-t –, valamint a *Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény* (régii Ptk.) voltak.

A Csjt. hatályba lépésével „hivatalosan” is létrejött a modern és elkülönült *magyar családjog*,⁶⁴ mint önálló jogág⁶⁵ valamint emellett fokozatosan kiépült az intézményes állami *gyerekvédelem*.⁶⁶ A 20. században a családjog „kinőtt” a polgári jogból, annyi védendő értéket és speciális életviszonyt kezdett szabályozni, hogy a klasszikus polgári jogi szabályozási kereteket már szétfeszítette.⁶⁷ A szülői hatalom intézménye helyébe a szülői felügyelet intézménye lépett. A szülői felügyelet gyakorlását egyenlő mértékben mindkét szülőre bízta, megszüntette a nők ezen a téren fennálló diszkriminációját⁶⁸, és kimondta, hogy a szülői felügyeletet a kiskorú gyermek érdekében kell gyakorolni.⁶⁹ Ezzel a szülők

⁶⁴ Dr. WEISS Emília: Az új Polgári Törvénykönyv és a családjogi viszonyok szabályozása PJK. 2000/2., 4-13.

⁶⁵ Ennek fontos elméleti összegzése volt NIZSALOVSKY Endre: A család jogi rendjének alapjai. (Budapest, 1963.) című munkája

⁶⁶ A gyerekvédelem szakigazgatási és intézményi rendszere, mely nemcsak külön jogterületet keletkeztetett, de a gyámság állami gondozottakra vonatkozó speciális szabályait is ebbe soroljuk.

⁶⁷ Másrészt azonban a régi Ptk-ban lefektetett jogintézmények nélkül a családjog sem értelmezhető Az új Ptk. ismét egyesítette a klasszikus polgári jogi területeket a családjoggal. Ez a tematika komplex elemzést kíván, mellyel most nem tudok foglalkozni.

⁶⁸ Az 1949. évi Alkotmánynak megfelelően.

⁶⁹ Csjt. 71.§.

és a gyermekek viszonyában a gyermekek fejlődésének, valamint nevelésének feladata jutott előtérbe, nem pedig annak hatalmi jellege.

A modern jogrendszerekben a szülői felügyelet, mint fő jogintézményhez képest a gyámságot⁷⁰ a szülői felügyeletet helyettesítő vagy pótló jogintézményként definiálják. A gyámság tehát olyan jogintézménnyé vált, amely szülői felügyelet hiányában a kiskorúak gondviselését, képviselétét, vagyonának kezelését a gyámhatóság által kirendelt gyám útján biztosítja. A szülői felügyelet és a gyámság főszabály szerint egymást kizáró jogintézmények.⁷¹ A szülői felügyeleti jog és a gyámság egyfajta képviselati jogosultságot, illetve vagyonkezelői jogokat hozott létre a teljes cselekvőképességgel nem rendelkező kiskorúak tekintetében. A jogtörténet korai szakaszában – mint erről volt már szó –, ennek a viszonynak a hatalmi része volt domináns, keveredett benne az oltalmazás és a gyám illetve szülő saját vagyoni, hatalmi érdekeinek motivációja, valamint a nemi diszkrimináció is. Sok évszázados jogfejlődés alakította ki a két jogintézmény Csjt. illetve régi Ptk. által szabályozott formáját, ami magában foglalja már az államhatalom, arra kijelölt államigazgatási szervrendszerének és egyéb intézményeinek ellenőrző feladatait is.⁷²

Az egyenjogúsítással együtt új problémák jelentkeztek: dönteni kellett azokban a kérdésekben, amelyekben nem tudtak a szülők egyetértésre jutni. Ez értelemszerűen vagyonkezelési vita is lehetett közös szülői felügyeleti jog esetén, valamint a válás esetén. Dönteni kellett ilyenkor a gyermek elhelyezéséről és az ekkor még ehhez kapcsolódó szülői felügyeleti jogról, így a gyermeki vagyon kezeléséről is. A bíróságok és a gyámhatóságok kaptak jogosítványokat ezekben az ügyekben.

A gyermeki vagyon kezelésének kérdéseire a Csjt. és a régi Ptk. együtt adott szabályokat, mert a régi Ptk. a képviselét, a kiskorúság, a cselekvőképesség és az ahhoz kapcsolódó jognyilatkozat megtételi rendszert szabályozta részletesen, így a kiskorú vagyonát védő intézkedések több szabályát tartalmazta, a Csjt. foglalkozott a szülői felügyelet tartalmi kérdéseivel, így a vagyonkezeléssel is.

⁷⁰ A szülői felügyelet alatt nem álló gyermeknek feltétlen joga van arra, hogy számára a gyámhatóság a lehető leggyorsabban, alkalmas gyámot rendeljen. A gyámra összességében a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogaira és kötelességeire vonatkozó szabályok az irányadóak, kivéve, hogy nem kötelezhető arra, hogy a gyámoltját saját lakásába fogadja és eltartsa kivéve, ha más jogviszony alapján köteles erre, valamint nem nevezhetett gyámot és sokkal nagyobb hatósági kontroll mellett működik, mint egy szülő. Ezeket a szabályokat a Csjt. 102.§-a, az 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről, (a továbbiakban: New Yorki Egyezmény) és a régi Ptk.-k tartalmazzák.

⁷¹ A vagyonkezelés esetében azonban a vagyonkezelő eseti gondnok, a szülői felügyeleti jog részjogosítványai közül egyet gyakorol: a vagyonkezelés jogát. 2014-től vagyonkezelő eseti gyám a megnevezése.

⁷² ZÁMBÓ Géza: A gyerekvédelmi gyámság Szeged 2004. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/542/1/de_2933.pdf letöltve: 2015.03.12.

1945 és 1997 között a Csjt. és régi Ptk. szabályozási tárgyköréhez kapcsolódó novellákkal módosították a törvénykönyveket⁷³, de főként alsóbb szintű egyéb normákkal⁷⁴ alakították tovább szülői felügyeletre, gyámságra és vagyonkezelő eseti gondnokságra vonatkozó szabályokat.

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) a Csjt.-vel összhangban a vagyonkezelés további részletszabályait – főként a gyámhatósági működést – tartalmazza. Ennek eljárási szabályait pedig *a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm.rendelet* (a továbbiakban: Gyer.) írja elő. Ezek a jogszabályok ma is hatályban vannak.

2014. március 15-én hatályba lépett a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.), amely magában foglalja a családjog alapvető szabályait is, egyúttal a Csjt.-t hatályon kívül helyezték.

4. Az alapvető jogintézmények a kiskorúak vagyonának kezelése terén: jogképesség, cselekvőképesség, kiskorúság, képviselet, szülői felügyelet és gyámság

A kiskorúak vagyonának szülői kezelése jogelméleti szempontból a jogképesség és cselekvőképesség, valamint a képviselet jogintézményein alapszik elsősorban, ezért röviden foglalkozom velük.

Szülői vagyonkezelés alatt azt értjük, hogy a szülő felügyeli, ellenőrzi, gyarapítja, valamire fordítja gyermeke vagyonát és e körben jognyilatkozatokat tesz, mint törvényes képviselő.

A jogtörténetben a kezdetektől ismert annak a gazdasági szükségletnek különböző jogi konstrukciókban történő szabályozása, amikor egyes személyek vagyonuk kezelését, hasznosítását nem tudják vagy nem kívánják személyesen megvalósítani. Ilyen esetben a vagyonkezelés történhet a vagyon tulajdonosától elkülönült személyiséggel rendelkező szervezetekben, ahol a tulajdon közvetetté válik és az adott, leginkább gazdasági társaságban meglévő részesedés jeleníti meg a tulajdonos vagyoni jogait, illetve kötelmi jogviszonyon, szerződésen alapuló, vagyonkezelésre irányuló jogügylet alapján⁷⁵, valamint törvényben vagy

⁷³ 1974. évi I. törvény: Csjt. novella, valamint a 1986. évi IV. törvény

⁷⁴ 10.470/1945 ME rendelet, 12.050/1948. Kormányrendelet, 10/1952. BM utasítás, 51/1954. (VIII. 6.) MT rendelet, 955-84/1954. OM utasítás 14/1955. OM utasítás, 20/1969. (V.13.) Korm.rendelet, 6/1969. (VIII.30.) MM rendelet, 107/1970. MM utasítás

⁷⁵ SÁNDOR István: A bizalmi vagyonkezelés és a trust Budapest, 2014. 7-21.

hatósági aktussal erre feljogosított személyek útján. A szülő ez utóbbi körbe tartozik mint törvényes képviselő, azzal, hogy a képviseleti jogkör tartalmát a törvény, illetve ha valamilyen okból van bírósági vagy gyámhatósági határozat, akkor az korlátozhatja vagy módosíthatja ezt a tartalmat. A képviseleti jogosultságának adott jogügyletre vagy a teljes vagyonkezelésre történő kizárása esetén pedig a hatóság rendeli ki az eseti vagyonkezelőt⁷⁶.

A nyugati jogtörténet a gyermekkorúak jogait illetően hosszú utat járt be. Kezdetben meg kellett érteni és definiálni kellett a különbséget az életkoruk miatt nem teljes jogú jogalanyok és a felnőtt jogalanyok között. A gyermekek egyik legősibb jogosultsága, melynek elismerése és védelme, ha nem is konzekvensen, de valamennyi áruteremelő társadalomban megjelent, a vagyoni jogok voltak. Az öröklés jogintézménye volt az egyik legfontosabb, de nem egyedüli kényszerítő elem, amelynek hatására a gyermekeket megillető jogosultságok egy csoportja jogilag elfogadottá vált. Ennek folyamánya és egyben feltétele is volt a fejlettebb jogrendszerekben a jogképesség és a cselekvőképesség jogintézményeinek kimunkálása.⁷⁷

Hosszú évszázadokon át egyes emberek között különbséget tettek személyi állapotuk szerint. A modern euro-atlanti jogrendszerek szakítottak ezzel, deklarálva valamennyi ember általános, feltétlen és egyenlő jogképességét, mely így a gyermekekre is fogantatásuk pillanatában érvényes, annak korlátozhatatlanságával együtt. A jogképesség fogalma⁷⁸ tehát azt jelenti, hogy a személynek jogai és kötelességei lehetnek, és hogy ezekkel miként tud élni, azt határozza meg a cselekvőképesség.⁷⁹ A magántulajdonra épülő jogrendszerekben, ezek a

⁷⁶ 2014. előtt gondnok, utána gyám a megnevezése.

⁷⁷ VÉKÁS Lajos: Öröklési jog Budapest 2002.6-12.

⁷⁸ Jogképesség azt jelenti, hogy valakinek jogai és kötelességei lehetnek, a cselekvőképesség, pedig azt mutatja meg, hogy ezeket a jogokat saját maga szerezheti, gyakorolhatja, és önállóan vállalhat kötelezettségeket, illetve lesz felelős értük, vagy pedig törvényes képviselője útján. A jogképesség minden embert és a magzatot is - élve születés esetén - megilleti. A jogképességet korlátozó szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat semmis. A cselekvőképesség azonban korlátozható, bizonyos körülmények miatt akár törvényileg ab ovo, akár törvényi feltételek fennállása esetén bírósági határozattal. Az ember jogképessége eszerint elvont (absztrakt) képesség, ami alapján elvileg bárkinek bármilyen joga és kötelessége lehet, azaz elvileg bármely ember bármely jogviszony alanya lehet. A jogképességhez sem a tudat meghatározott fejlettségi szintjére, sem pedig saját akaratra, annak ilyen irányú kinyilvánítására nincs szükség. A jogképesség az emberrel vele születik, és tőle el nem idegeníthető, sem szerződéssel, sem a saját (egyoldalú) nyilatkozatával. A jogképesség az embert, ha élve születik, fogamzásának időpontjától kezdve illeti meg. A fogantatás és a születés között időben az ember jogképessége feltételes: az élve születéstől mint feltételtől függ. Lásd mindkét Ptk.-ban.

⁷⁹ A cselekvőképesség az embernek az a joga, hogy saját akaratnyilatkozatával, saját nevében szerezhethet jogokat és vállalhat kötelezettségeket. Kizárólag azt az ember illeti meg, aki az ügyei viteléhez szükséges belátási képességgel rendelkezik, azaz akaratnyilatkozata kialakításában szellemi és/vagy testi fogyatékosága nem akadályozza. A jogtudomány különbséget tesz a cselekvőképesség aktív és passzív oldala között. Az aktív cselekvőképesség azt jelenti, hogy az ember saját maga köthet szerződéseket vagy tehet egyéb jognyilatkozatokat; míg a hozzá intézett nyilatkozatok érvényes elfogadására vonatkozó képesség a passzív

jogintézmények kifejlődése tette lehetővé a vagyon kezelését és védelmét, a joggyakorlás kiszámíthatóságát függetlenül annak tulajdonosától. Ezáltal tudott a gazdasági élet és vele együtt a jogrend is egyre bonyolultabb és fejlettebb formákat elérni.

A cselekvőképesség a képességen alapuló megközelítés⁸⁰ szerint szociális fogalom és jogi fikció, amely szerint bizonyos életkorban vagy elméleti állapotban a személy nem képes cselekedeteinek jogi és reális következményeit belátni, így az ő cselekedetei nem adekvátak a társadalomban elvártakhoz képest, és valószínűleg hátrányos következményekkel járnának a maguk és egyéb személyek számára is. Így mind a képességében korlátozott személy, mind a társadalom jogbiztonságát védik a cselekvőképesség korlátozásával. A mai jogalkotás már nem alapszik a fenti fikció mindenhatóságán, így a kiskorút bizonyos érettségi szint fölött nagyon sokféle, őt érintő döntésbe illetve jogügyletbe be kell vonni, meg kell kérdezni és véleményét figyelembe kell venni, főleg személyi, családi és tulajdoni viszonyait illetően.⁸¹ Bizonyos kérdésekben pedig az együttdöntés, valamint az önálló döntés joga is megilleti a korlátozottan cselekvőképes kiskorút.⁸²

cselekvőképesség fogalmi körébe tartozik. A törvény a cselekvőképesség szabályozásánál abból az elvből indul ki, hogy a cselekvőképesség minden embert megillet, ha cselekvőképessége a törvény értelmében nem esik korlátozás alá, vagy nincs kizárva. Polgári jogi szempontból az általános jelenség a cselekvőképesség teljessége. Ezért a Ptk. nem a cselekvőképességgel bír, hanem a cselekvőképesség hiányának két különböző joghatállyal járó fokozatába tartozó, a cselekvőképességükben korlátozott és a cselekvőképességgel nem rendelkező (a Ptk. szerint cselekvőképtelen kiskorú vagy cselekvőképességükben teljesen mértékben korlátozott nagykorú) személyek körét határozza meg. A cselekvőképtelenség, illetőleg a korlátozott cselekvőképesség intézménye lényegében védeni kívánja azoknak a személyeknek a törvényes érdekeit, akik fiatal koruk vagy testi, szellemi fogyatékoságuk miatt erre nem képesek. A védelem minden esetben objektív körülmények alapján illeti meg az érintett személyt. A törvény tiltja, hogy bárki - akaratától függetlenül - cselekvőképessége korlátozására irányuló szerződést kössön, vagy egyoldalú nyilatkozatot tegyen. A tilalomból értelemszerűen következik, hogy a cselekvőképesség teljes kizárására, illetőleg cselekvőképesség kiterjesztésére irányuló szerződés vagy egyoldalú nyilatkozat is semmis. Ld. mindkét Ptk.-ban

⁸⁰ JAKAB Nóra: A cselekvőképesség elméleti háttéréről és a szellemi egészség jogáról in: www.mjsz.uni-miskolc.hu/201001/9_jakabnora.pdf letöltve: 2015. 02.11.

⁸¹ A Ptk. is rögzíti, hogy a törvényes képviselő köteles a korlátozott cselekvőképességű kiskorú véleményét figyelembe venni a kiskorú személyét és vagyonát érintő jognyilatkozat megtétele során. Az ezzel kapcsolatos elvárás a szülői felügyeleti jog általános szabályai között a 4:148. § tartalmazza, mely összhangban áll New Yorki Egyezmény 12. cikkében foglaltakkal. Ennek értelmében a részes államoknak biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek az őt érintő ügyekben szabadon kinyilváníthassa véleményét, és a gyermek véleményét – figyelemmel korára és érettségi fokára – kellően tekintetbe kell venni. A Gyvt.8. § (1) bekezdése szerint: „A gyermeknek joga van a szabad véleménynyilvánításhoz, és ahhoz, hogy tájékoztatást kapjon jogairól, jogai érvényesítésének lehetőségeiről, továbbá ahhoz, hogy a személyét és vagyonát érintő minden kérdésben közvetlenül vagy más módon meghallgassák, és véleményét korára, egészségi állapotára és fejlettségi szintjére tekintettel figyelembe vegyék.” A Gyer. 2. § a) pontja szerint: „az ítélőképessége birtokában lévő gyermek: az a kiskorú, aki életkorának és értelmi, érzelmi fejlettségének megfelelően képes - meghallgatása során - az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni.”

⁸² Ptk. 2:12.§; 2:14.§; 2:15.§; 2:16.§; 2:17.§

A kiskorúság annak a meghatározása, milyen életkorban, milyen jognyilatkozatokat és hogyan tehet meg a gyermek. Mindennek előfeltétele volt a polgári korban kialakult állami anyakönyvezés, amelyre az előzőekben már utaltam. A kiskorúakat életkoruk alapján korlátozott cselekvőképességgel, illetve cselekvőképtelenséggel jellemezhetjük, és ettől illetve a jognyilatkozat jellegétől függ az őket képviselő szülő vagy gyám törvényes képviseleti jogköre. Vannak tehát azok a jognyilatkozatok, melyeket a kiskorú maga tehet meg, vannak, amelyeket törvényes képviselőjével együtt, van, amikor a törvényes képviselő maga tesz jognyilatkozatokat a kiskorú nevében. Léteznek olyan nyilatkozatok, melyeket a törvényes képviselői is csak a gyámhatóság engedélyével tehet, valamint vannak a kiskorú vagyonát érintő abszolút tiltott jognyilatkozatok. Mindannyiszor egy mátrixra gondoljunk, ahol a vezérfonal a vagyon fokozott védelme: a jognyilatkozat jogi hatása az adott vagyonra, de a jogi procedúra soha nem független a kiskorú életkorától, állapotától és véleményétől.

5. Záró gondolatok

Az intézményesülés folyamata és a gyermeki jogok szabályozása a jogállami kontextusban azt jelenti, hogy e jogok minden egyes gyermekre nézve kikényszeríthetőek, és az államhatalom garanciális védelmet nyújt szerveinek segítségével. A gyermekek érdekében létrejött intézményrendszernek is tiszteletben kell tartania más emberek alapvető jogait, nota bene magukét a gyermekekét is. A gyermeki jogok érvényre juttatása sem szolgálhatja az emberi jogokat tiszteletben tartó, jogkövető szülő, illetve gyermek magánszférájának eltiprását vagy döntési lehetőségeinek megnyirbálását, de a „kiszolgáltatott helyzetek” minimalizálását és az azokban történő hathatós gyermeki védelmet igen. Így a gyermekkel való bánásmód jogi aspektusaihoz kapcsolódva konszenzusos ösztársadalmi tartalmi minimumnak kell létrejönnie, mely a legtöbb szereplőt önkéntes jogkövetésre sarkallja. A hatalommal nem visszaélő, de „érzékeny” társadalmi alrendszerek, interakciók és intézmények, valamint a szolidaritás együttese jelenthet garanciát minden gyermeket érintő jogi kérdésben. Ezek hiányában a jogsértések kódolva lesznek, akkor is, ha amúgy az állami kontroll jól és hatékonyan működik. Ha a társadalom nem demokratikus, nem szolidáris a kiszolgáltatottjaival, a gyermeki jogok sem tudnak megfelelően érvényesülni. A gyermekek személyiségének tiszteletben tartása és jogainak érvényre juttatása terén a hatalommal nem visszaélő interperszonális viszonyok és társadalmilag

determinált uralmi helyzetek demokratikus és ugyanakkor pozitívan diszkrimináló „megoldásai” kulcsfontosságú szerepet töltenek be a jó gyakorlat kialakulása szempontjából, hiszen a gyermeki jogok megsértése, a gyermekkel való rossz bánásmód a hatalommal és felelősséggel bíró személy vagy közösség cselekvéseiből fakad.

A 2014-től életbelépő jogszabály-módosulások, illetve az új Ptk. által formálódó aktuális állapotok nem sokban különböznek az azt megelőző helyzettől, a működő rendszer nem újult meg lényegesen, sőt a vagyonkezelés szempontjából valószínűleg még „lyukasabb” lett, nagyobb terhet róva a gyámhatóságokra, amelyek már amúgy is túlterheltek.

Historical and theoretical questions of the children’s property managed by the parents

Summary

This study focuses on the historical and theoretical questions of the children’s property managed by the parents. This intends to be an introduction of an upcoming wider analysis on the parental property management of the children’s property. The children's „best interest ” is an internationally accepted set of interests to be protected and which, in itself obliges us to protect and treat highly the child's prospects of property and ownership, with the greatest possible care. Managing the assets of minors was formed out in the branch of the civil law and in the modernity it is intertwined with the guardianship authorities operation and the public child protection system. In order for the child to be an owner of the property, private property law order consolidation was necessary. This requirement had formed the legal institutions like the legalcapacity, capacity to act, the parents' authority and the power of representation, the guardianship. These institutions were recorded in the law books in the 19th century. In this century, the civil codes objective was to create the predictability of ownership relations. The rules for minors basically served the above objectives. No children were primarily protected, but the property and the owner. After the Second World War the children became to be protected with their special rights and by special state administrationbased on the experience of several human sciences and legal concepts. It has now become generally accepted that the children needs are different from those of the adults. Due to their age their rights

mostly can be effective and implemented by the activity or help of their parents and other adults related. That is why it was necessary to define the responsibility of the parents, which means that the contents of the parental authority, rights and duties of the parents are ruled in the modern civil laws.